
O PRVEM OBDOBJU DELOVANJA KUSTODIATA ZA SLOVENSKE IZSELJENCE, ZAMEJCE, PRIPADNIKE NARODNIH MANJŠIN IN DRUGIH ETNIJ

Daša Hribar

209

IZVLEČEK

V prispevku avtorica predstavlja delovanje kustodiata za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v Slovenskem etnografskem muzeju od njegove ustanovitve leta 1999 do danes. Utemeljuje razloge za nastanek kustodiata in predstavlja delovanje kustodinje na področju raziskovanja, zbiranja gradiva in razstavljanja.

Ključne besede: Slovenski etnografski muzej, kustodiati, izseljenci, zamejci, narodne manjšine, razstave, zbirke

ABSTRACT

The article presents the operation of the Department for the Slovene emigrants, the Slovene ethnic minorities in the neighbouring countries, and the members of the national minorities and other ethnicities at the Slovene Ethnographic Museum from its establishment in 1999 to the present. The article explains the reasons for the origin of the department and presents the activities of its curator in the fields of research, collecting material and exhibitions

Key words: Slovene Ethnographic Museum, departments, emigrants, Slovene ethnic minorities abroad, national minorities, exhibitions, collections

V današnjih časih se redkokateremu muzeju v Sloveniji nasmehne sreča, da lahko ustanovi nov kustodiat. Leta 1999 je to možnost dobil Slovenski etnografski muzej in septembra tega leta uresničil svojo vizijo novega kustodiata za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v Sloveniji. Od njegove ustanovitve je torej minilo štiri leta, to pa je že doba, po kateri lahko predstavimo prve rezultate dela in tudi delovne načrte za naprej. Kot kustodinja navedenega kustodiata bi rada to napravila ob 80. obletnici ustanovitve Slovenskega etnografskega muzeja. Zato je v posebni, praznični številki Etnologa pred vami pričujoči tekst.

Kdaj in zakaj je bil kustodiat ustanovljen?

K ustanovitvi kustodiata za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij je v devetdesetih letih 20. stoletja napeljevalo več novih

trendov v evropskem muzealstvu in tudi aktualnih družbenih dogajanj. Med sodobnimi trendi v evropskem muzealstvu lahko posebej opozorimo na ustanavljanje **emigracijskih in imigracijskih muzejev**. Zlasti v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja so v Evropi v posameznih državah začeli ustanavljati nacionalne izseljenske muzeje. Leta 1992 je bila ustanovljena Association of European Migration Institutions (AEMI), ki danes združuje devetindvajset migracijskih muzejskih in raziskovalnih ustanov iz osemnajstih evropskih držav. Skoraj polovica med njimi je muzejev, ki so vsi pomembne nacionalne ustanove. Med njimi moramo posebej omeniti German Emigrant Museum v Brehmenhafnu, The Norwegian Emigrant Museum v mestu Ottestad, San Marino Emigrant Museum, Museum of Scotland International v Edinburgu, Ulster-American Folk Park at the Centre for Migration Studies in N. Ireland, Liverpool Merseyside Maritime Museum (Emigrant Gallery). Najstarejši med njimi je Norveški izseljenski muzej, ki je bil ustanovljen leta 1952, tedaj v okviru Etnografskega muzeja. Postopoma se je osamosvajal in si leta 1988 pridobil status samostojnega nacionalnega norveškega izseljenskega muzeja. Znamenit je Ulster-American Folk Park, blizu mesta Omagh v Severni Irski. Ta je danes največji izseljenski muzej v Evropi. Ustanovili so ga v kraju, od koder je leta 1818 v Ameriko odšel najznamenitejši irski izseljenec, Thomas Mellon. V Pittsburgu (Pensilvanija, ZDA) je tekom svojega življenja ustanovil veliko industrijsko korporacijo. Irski izseljenski muzej na prostem je nastal deloma tudi na pobudo njegovih potomcev in z njihovo finančno pomočjo. Muzej je znamenit zaradi rekonstrukcije originalnih stavb iz 19. stoletja, ki so jih pripeljali iz ZDA in ki so bile last irskih izseljencev. Celotni muzej je namenjen prikazu zgodovine irskega izseljevanja v 18. in 19. stoletju.¹

Liverpoolski pomorski muzej, ki je bil ustanovljen leta 1980, se na razstavi Emigrant Gallery osredotoča na prikaz odhoda izseljencev v svet. Iz pristanišča v Liverpoolu je namreč v letih od 1830 do 1930 odplulo iz Evrope devet milijonov izseljencev, zlasti v ZDA. Podoben koncept ima tudi Nemški izseljenski muzej v Brehmenhafnu (ustanovljen leta 1985), katerega koncept stalne postavitve temelji na historičnem prikazu odhoda sedmih milijonov izseljencev iz pristanišča v Brehmenhafnu v letih od 1830 do 1960. Škotski izseljenski muzej (ustanovljen leta 1998) in izseljenski muzej v San Marinu (ustanovljen leta 1997) pa tako kot norveški in irski prikazujeta življenje izseljencev v novem okolju, njihove poklice in dejavnosti, življenje izseljencev povratnikov itd.

V AEMI so združeni tudi migracijski raziskovalni centri. Štirje med njimi vključujejo tudi muzeje. Na Švedskem, v Luxemburgu in Franciji so to priseljenski muzeji, na Islandiji izseljenski. Razstavo v slednjem so pripravili v sodelovanju s tamkajšnjim Etnografskim muzejem, ki tudi hrani njihovo gradivo²

Izseljensko gradivo, torej njegovo evidentiranje, zbiranje, dokumentiranje, hranjenje, proučevanje in prezentiranje je postalo sestavni del evropskega muzealstva.

¹ Priporočam ogled spletne strani muzeja: www.folkpark.com

² Več o organizaciji Association of European Migration Institutions glej v prispevku: Daša Hribar, Poročilo o 10. letni konferenci AEMI, Etnolog, 12, Ljubljana 2002, str. 362–365.

Pri tem so v devetdesetih letih 20. stoletja izpeljali že nekaj pomembnih muzejskih projektov. Izseljenstvo je postalo aktualna tema v smislu strokovnega zavedanja, da nacionalne zgodovine in načina življenja na nekem etničnem prostoru, ali v nacionalnem okviru, ne moremo v celoti zaobjeti in ne verodostojno predstaviti in tudi ne razumeti, če v takšno analizo ne vključimo vseh pripadnikov nekega naroda in vseh ljudi, ki so nekoč na določenem ozemlju živeli, torej tudi izseljencev.

Na drugi strani pa tudi tiste, se pravi (druge) etnične skupine, ki so v evropski etnični ali nacionalni prostor prišli in še vedno prihajajo. Sobivanje različnih **etničnih skupin** na skupnem prostoru, bodisi znotraj ene evropske države ali v Evropi kot celoti, je v devetdesetih letih 20. stoletja postala prav tako aktualna tema. Rekli bi lahko, da je bilo izseljevanje iz Evrope v 19. in prvi polovici 20. stoletja skupna tema evropskega prostora in tisti družbeni pojav, ki je življenje v Evropi v tistem obdobju najbolj bistveno zaznamoval. Konec 20. in v začetku 21. stoletja pa to ni bilo več izseljevanje iz Evrope, ampak priseljevanje vanjo.

211

Podobno velja tudi za Slovenijo. Če je slovenski etnični prostor v stoletnem obdobju, od nekako leta 1880 do 1980 v različnih bolj množičnih izseljenskih tokovih po ocenah zgodovinarjev zapustilo kar 500.000 ljudi,³ je obdobje po letu 1971 za Slovenijo predvsem obdobje priseljevanja drugih etničnih in narodnih skupin. Ob popisu prebivalstva leta 1971 je živelo v Sloveniji 6 % prebivalcev neslovenskega etničnega porekla, leta 1991 12 % in leta 2002 17 %.⁴

Slovenija je od druge polovice šestdesetih let 20. stoletja postajala torej vse bolj privlačna dežela za priseljevanje in se v devetdesetih letih 20. stoletja soočila z najnovejšimi migracijskimi procesi, ki so zajeli razvitejši del Evrope, to je s prihajajočimi begunci in azilanti. V devetdesetih letih 20. stoletja so se v življenje Slovencev začele vključevati doslej njim oddaljene etnične skupine, kot na primer Kitajci, ki pa so hitro vpeljale določene novosti.

Etnična sestava prebivalstva na slovenskem etničnem ozemlju se je v 20. stoletju nenehno spreminjala.⁵ Še v začetku 20. stoletja je bila močna prisotnost nemškega in italijanskega prebivalstva. Po jezikovnem kriteriju je leta 1910 na

³ Slovenija spada med območja Evrope z najvišjo stopnjo odseljavanja; na prehodu 19. v 20. stoletje se je naravni prirastek skoraj povsem izničil zaradi selitev v tujino. V obdobju 1880–1924 se je odselilo ok. 310.000 ljudi, kar je bilo nekaj odstotkov več kot polovica vsega naravnega prirastka. Po letu 1924 je nastopilo ekonomsko izseljevanje zlasti v Belgijo in Francijo (30.000), politično/socialno v Argentino in Jugoslavijo (50.000, velika večina primorskih Slovencev). Po koncu 2. svetovne vojne je ok. 7.000 političnih emigrantov odšlo v Argentino, Avstralijo in Kanado. Bolj množičen val ekonomske emigracije je Slovenijo ponovno zajel sredi 60. let 20. stoletja in je trajal do konca 70. let 20. stoletja. V tem obdobju se je iz Slovenije v države zahodne Evrope, v Avstralijo in Kanado odselilo še blizu 100.000 ljudi. Omeniti velja še "aleksandrinke", katerih število ocenjujejo na 7.000 izseljenih deklet in žena, ki so odšle kot služkinje in dojilje v Egipt. Po ocenah je danes največ prebivalcev slovenskega etničnega porekla v ZDA (300.000), Nemčiji (50.000), Kanadi (30.000), Argentini (35.000), Avstraliji (25.000), na Hrvaškem (25.000), v Jugoslaviji (10.000), v Avstriji, Švici, Franciji in drugod. (Viri: Nacionalni atlas Slovenije, Založba Rokus, Ljubljana 2001; Enciklopedija Slovenije, Knjiga 11 (Slovinci, Slovenija), Mladinska knjiga, Ljubljana 1997.)

⁴ V: Statistične informacije, št. 92/2003, stran 5.

⁵ O 20. stoletju se mi zdi na tem mestu smiselno govoriti zato, ker to obdobje zajema gradivo, ki ga hranimo v navedenem kustodiatu v SEM ter je zato lahko osnova za nadaljnje muzeološko delo.

Albanska narodna noša (del oblačila) iz okolice Tirane, 1910. Noša je pripadala albanskemu dekletu, ki se je po prvi svetovni vojni poročilo s Slovencem, njeni potomci živijo v Ljubljani (foto: Nada Žgank).

slovenskem etničnem prostoru živelo 12,1 % prebivalstva z nemškim in 11 % prebivalstva z italijanskim občevalnim jezikom.⁶ Že po koncu 1. svetovne vojne se je zaradi spremenjenih državnih meja situacija spremenila. Nemškega prebivalstva je bilo na ozemlju današnje Slovenije leta 1931 le še 2 %, medtem ko podatkov o

⁶ V: Enciklopedija Slovenije, Knjiga 11 (Slovenija/Prebivalstvo), str. 340, Ljubljana 1997.

točnem številu italijanskega prebivalstva nimamo. Njihovo število je naraslo ter se med 2. svetovno vojno in neposredno po njej ponovno drastično zmanjšalo, prav tako pa tudi število nemškega prebivalstva. Padlo je na eno desetino predvojnega.⁷

V petdesetih letih 20. stoletja je imela Slovenija narodnostno homogeno sestavo prebivalstva (96,52 % Slovencev leta 1953).⁸ V šestdesetih letih 20. stoletja pa postane Slovenija (ob izseljevanju slovenskega prebivalstva) hkrati dežela ekonomskega priseljevanja, zlasti iz republik nekdanje Jugoslavije. Razmerje med Slovenci in pripadniki narodnih manjšin in tujih etnij se je v preteklih letih še spreminjalo. Po popisu iz leta 2002 je živelo v Sloveniji 83,06 % Slovencev ter petindvajset različnih narodnih in etničnih skupin.

Ob teh razmišljanjih še bolj razumemo rek, da je edina stalnica našega življenja nenehno spreminjanje in etnologija, ki se fokusira tudi na raziskovanje vsakdanjega življenja ljudi, je med tistimi vedami, ki naj to spreminjanje, zlasti na ravni medetničnih in kulturnih procesov, registrira in raziskuje. 213

V Slovenskem etnografskem muzeju smo se začeli v drugi polovici devetdesetih let pripravljati tudi na postavitve stalne razstave. Glede na nove prostorske možnosti, kakršnih Slovenski etnografski muzej od svoje ustanovitve še ni imel in jih je ponudila nova lokacija muzeja na Metelkovi v Ljubljani, bo tudi nova stalna postavitve »prva resnično prava muzejska predstavitev«. Priprave na novo stalno postavitve v Slovenskem etnografskem muzeju so bile zato tudi priložnost, da se v muzeju ponovno ozrejo po zbirkah, ki jih hranijo, kar je rezultiralo med drugim tudi v naslednji – za ustanovitev navedenega kustodiata – zelo pomembni ugotovitvi: »Tu je – poleg izpopolnjevanja obstoječih – nuja oblikovanja nekaterih novih zbirk in vzporednih raziskav – na primer zbirke predmetnih prič o vsakdanjem življenju slovenskih izseljencev; dopolnjevanje zamejskega gradiva; zbiranje predmetov, pričevalnih o življenju pripadnikov drugih etnij v Sloveniji in osnovanje oziroma dopolnjevanje zbirk predmetov, povednih o sodobni množični kulturi.«⁹

Zato so začetek delovanja kustodiata za slovenske izseljence in zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij, ki so ga v načrt razvoja muzeja vključili že leta 1995, v letu 1999 označili kot »dobrodošlo novost, ki pomeni vsebinsko obogatitev za Slovenski etnografski muzej«.¹⁰

⁷ Viri za podatke v gornjem odstavku: Nacionalni atlas Slovenije, Založba Rokus, Ljubljana 2001, Enciklopedija Slovenije: Knjiga 4 (Italijanska narodna skupnost v Republiki Sloveniji), Mladinska knjiga, Ljubljana 1990; Knjiga 7 (Nemška manjšina), Mladinska knjiga, Ljubljana 1993; Knjiga 9 (Prebivalstvo), Mladinska knjiga, Ljubljana 1995; Knjiga 11 (Slovenci, Slovenija), Mladinska knjiga, Ljubljana 1997.

⁸ Ter še 95,65 % leta 1961. Podatki so iz Statističnih informacij, št. 92/2003, str. 5.

⁹ O tem glej v prispevku: Inja Smerdel, Mi in drugi, *Etnolog*, 9/1999, št. 2, Ljubljana 1999, str. 107–118.

¹⁰ O tem glej v: Inja Smerdel, Poročilo o delu Slovenskega etnografskega muzeja od julija do decembra 1999, *Etnolog*, 10 /2000, Ljubljana 2000, str. 323–328.

214 Slovenski etnografski muzej je z ustanovitvijo navedenega kustodiata opravil tudi pionirsko delo, saj je edini muzej v Sloveniji, ki ima poseben kustodiat za izseljence in tuje etnične skupine v Sloveniji. Tako je postavil temelje za sistematično delo na zbiranju, dokumentiranju, hranjenju, raziskovanju in prezentiranju (v prvem obdobju delovanja kustodiata) zlasti izseljenskega gradiva, saj se je na tem področju pokazal največji primanjkljaj v že obstoječih zbirkah Slovenskega etnografskega muzeja.¹¹ Ob dejstvu, da v Sloveniji tudi nimamo izseljenskega muzeja, se zdi to delo strokovno še bolj utemeljeno.¹² In seveda zelo pomembno, da smo v stalno postavitve Slovenskega etnografskega muzeja vključili izseljensko gradivo enakovredno drugemu gradivu, ki ga v svojih zbirkah hrani muzej. Zaradi navedenih prizadevanj je bil Slovenski etnografski muzej leta 2002 tudi vključen kot polnopravni član v organizacijo Association of European Migration Institutions – AEMI.

O izseljenskem gradivu

Ko sem septembra 1999 začela opravljati delo kustosinje v Slovenskem etnografskem muzeju, je bila moja prva naloga pregledati in ovrednotiti tisto že obstoječe gradivo v muzeju, ki bi lahko bilo aktualno za kustodiat za slovenske izseljence, zamejce, narodne manjšine in druge etnije v Sloveniji. V tem smislu aktualnega gradiva se je pokazalo, da je v muzeju največ takšnega, ki dokazuje plodno tradicijo sodelovanja z zamejskimi ustanovami in raziskovalci. Zlasti znotraj kustodiatov za ruralno kulturo, za oblačilno kulturo, ljudsko stavbarstvo, pri restavratorskih delih in v muzejski fototeki. Pristojni kustosi so vodili svoje delo v obsegu slovenskega etničnega prostora v celoti, se pravi skupaj z zamejskim področjem. Iz tega – v letu 1999 že utečenega in kvalitetnega sodelovanja tudi s slovenskimi zamejci na Tržaškem – je nastala pobuda za postavitve razstave fotografij znamenitega tržaškega fotografa Maria Magajne. Razstava *Obrazi življenja – Fotograf Mario Magajna in njegovi ljudje*, na ogled od novembra 2000 do marca 2001, je bila skupni projekt Slovenskega etnografskega muzeja ter Narodne in študijske knjižnice v Trstu. Sporočilo razstave je nosilo petdeset Magajnovih fotografij iz obdobja 1945–1957. Z izborom avtorjevih etnološko povednih fotografij smo na razstavi prikazali delo, opravila in obrti slovenskih ljudi v Trstu, v štirinajstih vaseh v okolici Trsta ter v Benečiji.

Prva pridobitev gradiva skozi dejavnost kustodiata za slovenske izseljence, zamejce, narodne manjšine in druge etnije je bila zato pridobitev blizu sto Magajnovih fotografij. Z njimi smo pridobili v muzej fotografski prikaz opravil in dejavnosti v Benečiji, Reziji in na Tržaškem v štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja, ki ga

¹¹ O tem glej v prispevkih: Daša Hribar, Slovenski etnografski muzej – Kustodiat za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v Sloveniji, v: Glasnik SED 39/3–4, 1999, stran 20–21 ter v: Daša Hribar, Slovensko izseljensko gradivo, Okrogla miza, v: Dve domovini 11–12, Ljubljana 2000, str. 101–103.

¹² O zgodovini poskusov ustanoviti izseljenski muzej tudi v Sloveniji in o sodelovanju Slovenskega etnografskega muzeja pri tem, glej v: Daša Hribar, Odnos Slovencev do izseljencev, nekoč in danes, Okrogla miza, v: Dve domovini 16, Ljubljana 2002; str. 124–127.

do takrat v muzejski dokumentaciji še nismo imeli. To so fotografije jajčaric, rožaric, prodajalk mahu in oljčnih vejic, mlekaric, prodajalk "mušul", prodajalcev pečenega kostanja in prodajalcev zelenjave, ki so prodajali po tržaških tržnicah in na ulicah. Poleg njih so še fotografije brusarjev, ribičev, kmetov, kamnosekov, kovačev, dimnikarjev, mlekaric, peric, krušaric iz vasi v okolici Trsta. Stiskanje oliv ("torkla"), mlatev, koline in žganjekuha so prav tako sestavljali vsakdan slovenskega ruralnega prebivalstva na Tržaškem, kot košnja, nabiranje sadja in kostanja v Benečiji, kar vse je v svoj fotoaparatus ujel Mario Magajna. Zato so njegove fotografije pomemben etnološki vir za raziskovanje načinov preživetja slovenskega človeka v zamejstvu v štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja.¹³

Leto 2001 je pomenilo začetek dela na izseljenskem gradivu. Neposredni povod za to je bilo povabilo Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, da tudi Slovenski etnografski muzej sodeluje pri pripravi razstave *Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*. Povabilu smo se odzvali in tako prispevali k postavitvi prve večje **muzejske** razstave v Sloveniji s področja slovenskega izseljevanja. Na ogled je bila v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije od oktobra 2001 do oktobra 2002. Pri njeni pripravi smo člani pripravljalnega odbora sodelovali z velikim številom ustanov in posameznikov, zato je bila dobrodošla priložnost za vsakogar, ki se pri nas muzejsko ukvarja z izseljevanjem. Sodelovali so slovenski muzeji, arhivi, inštituti in knjižnice. Med muzeji velja še posebej omeniti Slovenski verski muzej (z gradivom o Frideriku Baragi), Železniški muzej (ki je za razstavo posodil originalni vagon vlaka iz leta 1905, ki je vozil tudi izseljence na progi Ljubljana – Trst), Goriški muzej Kromberk (z gradivom o aleksandrinkah), Muzej Miklova hiša v Ribnici (z gradivom o krošnjarijih), Slovenski šolski muzej (z učbeniki, ki so jih uporabljali slovenski učitelji v izseljenstvu), Pomorski muzej Piran, Pokrajinski muzej Kočevje. Arhivsko gradivo so za razstavo posodili Arhiv Republike Slovenije, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhivo di stato Trieste. Sodelovali so še NUK-Rokopisna zbirka, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Inštitut za geografijo, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU in še mnoge druge ustanove ter vrsta posameznikov.¹⁴ Avtorjem zgodbe je gradivo odstopilo kar šestindvajset posameznikov in družin, prispevali pa so ga tudi sami. Dobro polovico življenjskih zgodb smo tako predstavili s pomočjo zasebnega gradiva, nekaj pa v kombinaciji muzejskega, arhivskega in družinskega gradiva. K takšnemu sodelovanju nas je vodila ugotovitev, da ustanove, ki sestavljajo projektno skupino za izvedbo razstave (*Muzej novejšje zgodovine Slovenije*, Inštitut

¹³ Več o razstavi glej v vodniku po razstavi: *Obrazi življenja – Fotograf Mario Magajna in njegovi ljudje*, avtorici vodnika in razstave mag. Daša Hribar in Martina Repinc, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 2000, 123 str.

V vodniku je predstavljeno tudi sodelovanje med Slovenskim etnografskim muzejem in slovenskimi zamejskimi ustanovami na Tržaškem (Smerdel, Pahor). To sodelovanje zelo prizadevno in uspešno razvijajo tudi višja kustodinja Slovenskega etnografskega muzeja, mag. Polona Sketelj, restavratorsko-konzervatoriki oddelek in drugi.

¹⁴ Več o razstavi glej v: Daša Hribar: *O razstavi Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, v: *Etnolog*, 12, Ljubljana 2002, str. 337–343.

Pisanice iz Avstralije. Dvanajst pisanic je Slovenskemu etnografskemu muzeju v letu 2003 podaril pater Janez Tretjak iz Slovenskega verskega središča Sv. družina v Južni Avstraliji, v Adelaidi. Pisanice so nastajale v preteklih dvajsetih letih v slovenskem verskem središču (foto: Nada Žgank).

za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Slovenski etnografski muzej), nimajo zbranega dovolj izseljenskega gradiva za izpeljavo koncepta razstave. S skupno pomočjo navedenih ustanov in zlasti posameznikov, ki so prispevali svoje osebno in družinsko gradivo, pa se je pri projektni skupini zbralo preko tisoč enot gradiva. Nad odzivom smo bili prav presenečeni. Gradivo so sestavljali osebni in družinski predmeti, fotografije, pisma, dokumenti.

Kljub temu, da so zasebniki radi posodili gradivo za razstavo, so ga želeli po njenem zaključku "vsaj še nekaj časa" hraniti doma. Izseljevanje s slovenskega etničnega ozemlja je pojav 19. in 20. stoletja, ki je zaznamoval življenje mnogih ljudi in včasih potrebna časovna distanca še ni dosežena. Tu je tudi mogoče iskati vzrok v razkoraku med številom ob tej priložnosti zbranega izseljenskega gradiva

in skromno količino gradiva, ki ga hranimo v slovenskih muzejih. Kasnejše izkušnje pri delu na terenu pa so mi pokazale, da se izseljensko gradivo, ki ga ljudje hranijo doma, prepogosto nahaja v zanj zelo neustreznih prostorskih in klimatskih pogojih ter zato nezadržno (žal) propada.

Po končanih pripravah razstave *Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev* po svetu sem se zato odločila nadaljevati z zbiranjem izseljenskega gradiva in ostati nekaj časa strokovno usmerjena na področje slovenskega izseljevanja. V muzeju smo prišli do spoznanja, da novoustanovljeni kustodiat sestavljajo zelo obsežni in med seboj tudi različni si sklopi, od katerih bi vsak lahko deloval kot samostojen oddelek. Da bi dosegli zadovoljivo kvalitetno raven dela, se je bilo potrebno omejiti na eno področje. Iz te odločitve so nastali nekateri rezultati dela na izseljenskem gradivu od leta 2001 do danes, ki jih velja na kratko predstaviti.

217

Izseljensko gradivo, ki ga danes hranimo v Slovenskem etnografskem muzeju, sestavljajo predmeti, dokumenti in fotografije, ki pričajo o: ***poti izseljencev v tujino*** in njihovem slovesu od doma (kovčki, potovalne torbe, vozovnice, potni listi, osebne in družinske fotografije); ***delu izseljencev*** (delavske knjižice, nekaj delovnih orodij, fotografije); ***društvenem življenju*** izseljencev (društvena obvestila, plakati, publikacije, časopisi, fotografije); ***njihovem izobraževanju*** v tujini za potrebe novega okolja (učbeniki, knjige, vpisi v jezikovne in izobraževalne tečaje); ***stikih izseljencev z njihovimi sorodniki doma*** (pisma, razglednice, dopisnice, nakazila denarja, bankovci različnih valut, fotografije, manjša osebna darila); ***praznovanju osebnih praznikov*** (fotografije ob rojstnih dnevih in porokah, voščilnice); ***pomembnih družinskih dogodkih*** (krst, obhajilo, birma, smrt v družini); ***ekonomskem standardu***, ki so si ga izseljenci ustvarili v tujini ali doma (hranilne knjižice, fotografije); ***o ohranjanju kulturne dediščine*** (pisanice); ***vrnitvi in življenju izseljencev povratnikov*** (gradivo, ki so ga prinesli domov iz tujine).

Izseljensko gradivo, ki ga hranimo v Slovenskem etnografskem muzeju in šteje danes preko 300 enot, je bilo v preteklih treh letih pridobljeno z donacijami, odkupljena sta bila le dva eksponata. V obdobju 2001–2003 je Slovenskemu etnografskemu muzeju izseljensko gradivo darovalo triindvajset donatorjev. Gradivo sem pridobila na terenu, nekaj prijaznih posameznikov pa je poiskalo naš muzej in nam odstopilo del svojih izseljenskih zapuščin. Donatorje lahko razdelimo v tri poglobitve skupine: **izseljenci, izseljenci povratniki in sorodniki izseljencev**. Za strokovno delo je najbolj dragocena izkušnja pridobiti gradivo neposredno od izseljencev. Tega smo pridobili od izseljencev iz Argentine, Avstralije in ZDA. Najbolj strokovno verodostojno bi bilo pravzaprav pridobiti izseljensko gradivo neposredno na izseljenskem terenu, kjer izseljenci živijo, ker tako lahko najbolje spoznamo njegov kontekst. Seveda vsi poznamo okoliščine (zlasti finančne), zaradi katerih imamo raziskovalci izseljenstva malokdaj priložnost, da se nam uresniči kateri od “pravih” izseljenskih terenov. Tudi v primeru Slovenskega etnografskega muzeja je tako, saj smo to priložnost v štiriletnem obdobju delovanja navedenega kustodiata dobili le enkrat. To je bilo v letošnjem letu, ko smo bili povabljeni, da naredimo vsebinsko zasnovo razstave z naslovom “Slovenski priseljenci v Argentini”. Razstavo

smo pripravili v sodelovanju z argentinskim Nacionalnim muzejem priseljevanja v Buenos Airesu. Priprava razstave je bila dobra priložnost za vzporedno terensko delo med slovenskimi izseljenci v Argentini in za pridobitev tudi nekaj dragocenih eksponatov izseljenskega gradiva v muzej.¹⁵

218 Gradivo, ki sem ga pridobila od *izseljencev povratnikov*, je rezultat terenskega dela v Prekmurju in na Notranjskem v letih 2001 in 2002. Izseljenci so se vrnili iz ZDA in Avstralije (teren Notranjska) ter Nemčije in Avstrije (teren Prekmurje). Največ gradiva pa so Slovenskemu etnografskemu muzeju doslej darovali *sorodniki izseljencev*. Tisti, ki se sami niso nikoli odselili v tujino, vendar pa hranijo na svojih domovih veliko fotografij, pisem in daril, ki so jim jih iz tujine poslali njihovi bližnji sorodniki: bratje, sestre, tete, strici, sestrične in bratranci. Tudi to gradivo izhaja iz terenskega dela v Prekmurju in na Notranjskem. Sorodniki pa so ga pošiljali iz Francije, Kanade, ZDA, Argentine, Brazilije in Urugvaja.

Del izseljenskega gradiva, ki je bilo v navedenem kustodiatu zbrano v obdobju 2001–2003, smo doslej že predstavili na nekaj občasnih razstavah v Slovenskem etnografskem muzeju ali pa na razstavah, pri katerih smo sodelovali z drugimi ustanovami. Prva je bila že omenjena razstava *Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, pri kateri smo sodelovali z Muzejem novejšje zgodovine Slovenije in Inštitutom za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Na razstavi sem predstavila dve življenjski zgodbi, z gradivom, ki sem ga pridobila na terenu na Notranjskem in v okolici Ljubljane. Prvo gradivo je bila donacija muzeju, ki so jo darovali *sorodniki izseljencev* ter se je nanašala na življenje delavk v ZDA in služkinj v Srbiji in na Hrvaškem v tridesetih letih 20. stoletja.¹⁶ Drugo gradivo je bilo prav tako donacija, ki se je nanašala na življenje *izseljenca povratnika* iz ZDA v dvajsetih letih 20. stoletja, zato so jo tudi darovali sorodniki.¹⁷ Naslednja je bila razstava *Pisanice iz Argentine*, na kateri smo v letu 2002 predstavili donacijo pisanic Marka Bajuka, *izseljenca* iz Mendoze v Argentini. Razstava je bila prikaz enega od načinov ohranjanja slovenske kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci. Sledila ji je razstava *Severno in južno od Ekvatorja*, na kateri smo predstavili del slikarskega opusa Nataše Škof, slovenske *izseljenke* v Avstralijo.¹⁸ V letu 2002 smo v Slovenskem etnografskem muzeju pripravili razstavo *Med zgodovinsko stvarno starosvetnostjo in sodobno etno–istovetnostjo*, na kateri v vitrini Donacije predstavljamo prav izbor iz donacij izseljenskega gradiva. Obiskovalcem so na ogled fotografije in dokumenti iz življenja izseljencev v Avstraliji, Braziliji in v ZDA v različnih časovnih obdobjih, od prvega desetletja do osemdesetih

¹⁵ Več o razstavi glej v prispevku: Daša Hribar: O razstavi Slovenski priseljenci v Argentini v tem letniku Etnologa.

¹⁶ O tem glej prispevek: Daša Hribar: Vi imate tam skrbi, mi pa tu. Tako je življenje. Izseljenska zgodba družine Brenčič, v: *Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, zbornik ob razstavi, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana 2001, str. 89–94.

¹⁷ O tem glej prispevek: Daša Hribar: Anton Šivc: gozdni delavec, rudar in kurjač, v: *Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, zbornik ob razstavi, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana 2001, str. 35–38.

¹⁸ V: *Severno in južno od Ekvatorja*, zgibanka razstave, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 2002 (Nataša Škof, Daša Hribar, Mojca Turk).

let 20. stoletja, ki so ga darovali sorodniki izseljencev in izseljenci povratniki, ter prikazuje tudi življenje različnih socialnih skupin.

V letu 2002 smo v sodelovanju z Inštitutom za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Gimnazijo Murska Sobota in Gimnazijo Ljutomer pripravili tudi razstavo *Med in sol tujine – Pomurski izseljenci se predstavijo*. Na podlagi terenskega dela smo pridobili veliko gradiva za razstavo ter vzpostavili tudi zelo veliko kontaktov z izseljenci povratniki. Zato sem s terenskim delom lahko nadaljevala tudi po zaključku razstave *Med in sol tujine*.¹⁹ Nadaljevala sem ga na Goričkem ter pridobila dodatno izseljensko gradivo za muzej, ki vsebuje predmete, fotografije in dokumente in je najbolj dragoceno v tistem delu, ko prikazuje delo in življenje ekonomske emigracije v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja iz Prekmurja v Nemčijo in Avstrijo. Darovali so ga izseljenci povratniki. Starejše pridobljeno izseljensko gradivo se nanaša na izseljevanje iz Prekmurja v Argentino in Urugvaj v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, v Francijo v tridesetih letih 20. stoletja in na sezonsko delo Prekmurcev v Baranji v tridesetih letih 20. stoletja.

V letu 2003 je Slovenski etnografski muzej sodeloval pri pripravi razstave *Slovenski priseljenci v Argentini*, ki smo jo pomagali pripraviti v argentinskem Nacionalnem muzeju priseljevanja v Buenos Airesu. Kustodinja kustodiata za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v SEM je pripravila vsebinsko zasnovo razstave in izbor gradiva za razstavo. Slovenski etnografski muzej je bil k sodelovanju povabljen prav zaradi obstoja navedenega kustodiata, na pobudo Ministrstva za kulturo RS in povabilo veleposlaništva RS v Argentini ter argentinskega muzeja. Gradivo za razstavo so prispevale vse tri osrednje slovenske organizacije v Buenos Airesu: Triglav, Prekmursko podporno društvo in Zedinjena Slovenija. Sodelovale pa so tudi slovenske skupnosti iz drugih argentinskih mest, kot so Mendoza, Bariloche, Mar del Plati itd.²⁰ Zato je bila priprava pričujoče razstave dobrodošla priložnost za seznanjanje s slovenskim izseljenskim gradivom v Argentini.

Sklepne misli

Prikaz prvega obdobja delovanja kustodiata za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij – s poudarkom na izseljenskem gradivu – bi rada zaključila z ugotovitvami, ki sem si jih pridobila pri svojem delu med slovenskimi izseljenci v Argentini, saj mi pomenijo najnovejšo in dragoceno strokovno izkušnjo.²¹

Menim, da je vloga matičnih muzejev za ohranitev materialne kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci zelo pomembna, saj izseljenci tovrstno pomoč potrebujejo. Premično materialno kulturno dediščino, za katero po definiciji skrbijo

¹⁹ Razstava *Med in sol tujine* je bila na ogled ob mednarodnem simpoziju *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru*, ki ga je oktobra 2002 organiziral Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SZU, v sodelovanju s še nekaterimi drugimi ustanovami. Več o tem glej v: *Med in sol tujine, zgibanke razstave*, Daša Hribar, avtorica zgibanke in razstave, Ljubljana 2002, 8 str..

²⁰ Več o razstavi glej v prispevku: Daša Hribar: *O razstavi Slovenski priseljenci v Argentini* v tem letniku *Etnologa*.

²¹ V času od 16. 6. do 9. 7. 2003 ter 28. 8. do 8. 9. 2003.

Museo de la inmigración v Buenos Airesu v Argentini v dneh, ko je bila v muzeju na ogled razstava "La inmigración Eslovena en Argentina". Pri nastajanju razstave je sodeloval tudi Slovenski etnografski muzej (foto: prof. Martin Duh).

muzeji, je ob skrbnem ravnanju mogoče ohraniti tudi v izseljenstvu in jo predati naslednjim rodovom. Tudi izseljenci v Argentini se njenega pomena vse bolj zavedajo in jo cenijo. Fotografije, dokumenti, pisma, slovenske knjige, vse, kar hranijo doma, priča o tem, od kod so prišli sami, njihovi starši in stari starši. Velik del njihove materialne dediščine ima pričevalno vrednost o začetkih njihovega dela v priseljenki državi. Priča o njihovi zgodovini in slovenski kulturi in jim daje identiteto. Naprej jo bodo lahko predali le z ohranjanjem tega, kar imajo. Tega dejstva se vse bolj zavedajo tudi slovenski izseljenci v Argentini. Tam devet desetih gradiva hranijo na svojih domovih, manjši del v društvih; a tudi v primerih, ko zanj skrbijo organizirano, to ne ustreza muzejskim ali arhivskim standardom, zato je gradivo pod takimi pogoji dolgoročno obsojeno na propad. Centralnega prostora, v katerem bi strokovno skrbeli za najbolj pričevalno gradivo o zgodovini vseh treh osrednjih valov prihodov Slovencev v Argentino (Primorci, Prekmurci, politični emigranti), nimajo. Morda bo kdaj prišlo do zamisli o slovenskem priseljenkem muzeju v Argentini in jo bo celo mogoče uresničiti, vendar je to videti še zelo daleč. Zato je sodelovanje z argentinskimi nacionalnimi muzejskimi in arhivskimi ustanovami tudi za slovenske izseljence zelo pomembno. To se je pokazalo tudi pri pripravi razstave Slovenski priseljenki v Argentini, saj je bila prva muzejska razstava, na kateri se je bilo mogoče seznaniti s življenjem slovenskih priseljencev, in prva, ki je preseгла okvire slovenskih društev in našla

svoj prostor v argentinski nacionalni ustanovi. Hkrati je šlo za prvo razstavo, ki je prikazala prihod slovenskih priseljenecv strnjeno, od osemdesetih let 19. stoletja dalje – vključno s prikazom današnjega načina življenja in prizadevanj za ohranitev slovenske kulture v izseljenstvu.

Menim, da imamo muzealci s svojim znanjem pri varovanju in dokumentiranju gradiva v izseljenkem okolju velik pomen. Najbolj pomembno je takšno medsebojno sodelovanje, pri katerem lahko muzealci iz matičnih muzejev pomagamo izseljencem v njihovem okolju pri urejanju stvari, za katere sami nimajo dovolj strokovno usposobljenih ljudi. Ohranitev materialne kulturne dediščine je naš skupni cilj. Pomembno pa je tudi, da matična muzejska ustanova informira svoje obiskovalce o kulturi in načinu življenja ljudi slovenskega etničnega porekla v izseljenstvu. Zato si Slovenski etnografski muzej tudi prizadeva za pridobitev izseljenskega gradiva. To je lahko gradivo, za katerega v izseljenkem okolju ni pogojev za ustrezno hranjenje; tistega, ki ga je v primarnem izseljenkem okolju veliko in ga delno lahko pogrešajo.

221

V Slovenskem etnografskem muzeju želimo domače obiskovalce o izseljencih in njihovem življenju informirati čim bolj široko. Na primer, razstavo v argentinskem Nacionalnem muzeju priseljevanja je bilo mogoče videti le v Argentini.²² Nacionalni etnografski muzej pa ima drugačno vlogo: v našem muzeju se bodo z življenjem izseljencev v Argentini lahko seznanili slovenski izseljenci od vsepovsod, ki vsako leto v velikem številu obiščejo naš muzej; hkrati pa se bodo z njim lahko seznanili tudi domači obiskovalci.

Zato v Slovenskem etnografskem muzeju načrtujemo tudi predstavitev kulture in načina življenja izseljencev na naši bodoči stalni postavitvi. Obiskovalcem bi radi predstavili, kdaj in zakaj so ljudje s slovenskega etničnega ozemlja odhajali v izseljenstvo, s kakšnimi poklici in dejavnostmi so se v novem okolju preživljali, kako so ohranjali svojo etnično identiteto, kako ohranjajo materialno kulturno dediščino, stike z domačimi, kako so izseljenci povratniki vplivali po vrnitvi na domače okolje itd. Menim, da bomo z gradivom, ki smo ga v muzej uspeli pridobiti in ga še pridobivamo, lahko ta prikaz kvalitetno izpeljali.

²² Načrtujemo pa tudi prenos razstave v Slovenski etnografski muzej v decembru 2004.

BESEDA O AVTORICI

Daša Hribar, mag. etnologije in diplomirana sociologinja kulture, višja kustodinja, od leta 1999 zaposlena v Slovenskem etnografskem muzeju v Oddelku za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v Sloveniji. Kot avtorica ali so-avtorica je sodelovala pri pripravi razstav s področja slovenskega izseljenstva in zamejstva: *Obrazi življenja* (SEM, 2000), *Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu* (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2001), *Pisanice iz Argentine* (SEM, 2002), *Severno in južno od Ekvatorja* (SEM, 2002), *Med in sol tujine* (Inštitut za slovensko izseljenstvo, 2002), *Slovenski priseljenci v Argentini* (Museo Nacional de la Inmigración, 2003). Od leta 2002 je tudi članica Association of European Migration Institutions.

222

ABOUT THE AUTHOR

Daša Hribar has an MA in ethnology and is a graduate sociologist of culture; she has been employed at the Slovene Ethnographic Museum since 1999 and is presently a senior custodian of the Department for the Slovene emigrants, the Slovene ethnic minorities in the neighbouring countries, and the members of the national minorities and other ethnicities. She has co-operated in the preparation of six exhibitions on Slovene emigration and minorities as their author or co-author: *Faces of Life* (SEM, 2000), *Emigrants – Life stories of Slovenes living around the world* (National Museum of Contemporary History, 2001), *Easter Eggs from Argentina* (SEM, 2002), *North and South of the Equator* (SEM, 2002), *Honey and Salt Abroad* (Institute for Slovene Emigration Studies, 2002), *Slovene immigrants in Argentina* (Museo Nacional de la Inmigración, 2003). She has been a member of the Association of European Migration Institutions since 2002.